

Journal of Social Research in Uzbekistan

JOURNAL OF SOCIAL RESEARCH IN UZBEKISTAN

journal homepage:
<https://topjournals.uz/index.php/jsru>

CUISINE, COOKING AND HOSPITALITY OF THE PEOPLE OF SOUTHERN UZBEKISTAN: TRADITION AND MODERNITY

Nurullo N. Tursunov

Associate Professor

Termez branch of the Tashkent Medical Academy

Termez, Uzbekistan

E-mail: nurullo.tursunov@inbox.ru

ABOUT ARTICLE

Key words: people, population, guest, hotel, caravanserai, work, tablecloth, food, fruit, dessert, culture, city, village, territory, custom, tradition, rite.

Received: 07.04.22

Accepted: 09.04.22

Published: 11.04.22

Abstract: Described in the article, the rich material and moral culture of the population of southern Uzbekistan, being an inseparable part of the general national culture of the Uzbek people, at the same time has features characteristic only for this region, that is, the culture of regional and local significance. Therefore, the study of the culture of the population of this region requires constant and unwavering attention from researchers. This article scientifically researched the culture of the southern regions of the population of the country - Kashkadarya and Surkhandarya regions, which made its rich tape into the national ethnoculture of our people.

**ЖАНУБИЙ ЎЗБЕКИСТОН АҲОЛИСИ ТАОМЛАРИ, ПАЗАНДАЧИЛИГИ ВА
МЕҲМОННАВОЗЛИГИ: АНЪАНАВИЙЛИК ВА ЗАМОНАВИЙЛИК**

Нурулло Н. Турсунов

Доцент

Тошкент тиббиёт академияси Термиз филиали

Термиз, Ўзбекистон

E-mail: nurullo.tursunov@inbox.ru

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: халқ, аҳоли, меҳмон, меҳмонхона, карвонсарой, работ, дастурхон, таом, мева, ширинлик, маданият, шаҳар, қишлоқ, ҳудуд, урф-одат, анъана, маросим.

Аннотация: Мақолада Жанубий Ўзбекистон аҳолиси томонидан яратилган бой моддий ва маънавий маданият, яъни ўзбек халқи этномаданиятининг ажралмас қисми бўлган аҳоли таомлари, пазандачилиги ва меҳмоннавозлигининг ўзига хос локал жиҳатлари ёритилган. Шу боисдан ҳам ўрганилаётган ҳудуд аҳолисининг моддий ва маънавий маданиятини кенг қўламда тадқиқ этиш ва ўрганиш мунтазам давом этадиган жараён дир. Унда мамлакатимизнинг жанубий вилоятлари Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари аҳолисининг моддий ва маънавий маданияти халқимизнинг бой этномаданиятига ўзининг муносиб улушини қўшганлиги илмий тадқиқ этилган.

КУХНЯ, КУЛИНАРИЯ И ГОСТЕПРИИМСТВО НАРОДОВ ЮЖНОГО УЗБЕКИСТАНА: ТРАДИЦИИ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Нурулло Н. Турсунов

Доцент

Термезского филиала Ташкентской медицинской академии

Термез, Узбекистан

E-mail: nurullo.tursunov@inbox.ru

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: народ, население, гость, гостиница, караван-сарай, работа, скатерть, еда, фрукты, десерт, культура, город, село, территория, обычай, традиция, обряд.

Аннотация: В статье описаны богатая материальная и духовная культура населения южного Узбекистана являющиеся неразрывной частью общенациональной культуры узбекского народа, кухня, кулинария и гостеприимство народов южного Узбекистана, характерные только для данного региона, имеющий локальное значение. Поэтому изучение культуру населения данного региона требует от исследователи постоянного и неразрывного внимания. В статье научно исследована материальная культура южных регионов населения страны- Кашкадарьинской и Сурхандарьинской областей, которая внесла свою богатую лепту в общенациональную этнокультуру нашего народа.

КИРИШ

Жанубий Ўзбекистон аҳолиси таомлари, пазандачилиги ва меҳмонновозлиги маданияти минг йиллар давомида шаклланган. Халқларнинг моддий маданиятида улар тайёрлаган, истеъмол қилган таомлар муҳим ўрин тутган. Маълумки, ҳар бир халқ жамият тараққиётининг ижтимоий-иқтисодий ҳамда маданий ривожланиши жараёнида турли-туман таомлар тайёрлашган, яратишган ва истеъмол қилишган. Собиқ совет даврида ва хорижий мамлакатларда халқимизнинг меҳмондўстлиги тушунчасини моҳиятан талқин этиш масаласига турлича ёндашувлар бўлган бўлсада, аммо умумий мақсад битта бўлиб, у ҳам бўлса, инсоннинг диди, кийиниши, меҳмонни кутиб олиш ҳолати, муомала маданияти, халқимизга хос дунёқарашини очиб беришдан иборат. Меҳмонхоналарнинг кўриниши, табиий шарт-шароитга қараб қурилиши, тузилиши ва ҳатто турли даврларда ҳар хил номлар билан аталиши тарихий манбалар, илмий адабиётлар, эсдаликлар, хотиралар ва дала тадқиқотлари асосида ёритиб берилган.

Жанубий Ўзбекистон аҳолиси таомлари, пазандачилиги ва меҳмонновозлик маданияти билан боғлиқ меҳмонни кутиш, меҳмонни ҳурматини жойига қўйиш ва меҳмонхоналар ҳақида ҳам илмий жиҳатдан баён этилган.

Меҳмондорчилик, яъни меҳмон кутиш ва кузатиш одати дунёдаги аксарият халқларга хос хусусиятдир. Ўзбек халқи эса бу борада, нафақат улардан ажралиб туради, балки уларнинг таҳсинига сазовор бўлиб келади. Мақолада, Руи Гонзалес де Клавихо, А.Қодирий, Н.Хаников, А.Д.Костенко, Исо Жабборов, О.А.Сухарева, Ф.Ефримов, К.Маҳмудов, Е.Березиков, У.Қорабоев, Ф.Қувонова, И.Умаровларнинг асарларида халқимизнинг миллий минталитети, миллий урф одатлари, эволюцион кўринишда меҳмондўстлик анъаналари минг йиллар давомида аجدодлардан авлодларга қадрият сифатида ўтиб келинганлиги, меҳмонхоналарнинг тузилиши, яъни структуравий жиҳатлари кўрсатиб берилган. Аммо ҳалигача яхлит ҳолатда бу мавзуда илмий тадқиқотлар таҳлил этилмаган. Бошқача айтганда, минтақага, мамлакатимизга хос меҳмондорчилик, меҳмонхоналар тўғрисида бугунги ҳаёт тарзимиз билан боғлиқ ҳолда ўрганиш муҳим аҳамият касб этади.

Шарқ халқлари орасида машҳур бўлган Ҳотам Той ҳикоятлари, улуғ мутафаккир Алишер Навоий асарлари орқали кўпчиликка таниш, албатта. Уларда энг сўнгги луқмонигача сахийлик билан меҳмонга тутқазган, оила ва қабила шаънини сақлаб қолган инсон ҳақида ҳикоя қилинади. Халқимиз қадим замонларданок “Меҳмон отангдек улуғ” деган ақидага амал қилган ҳолда меҳмоннинг хуштавозье, кўнгли очиқлик билан кутиб олинган [1:5].

Қадимдан Шарқда мусофирхоналар, карвонсаройлар мавжуд бўлган. Бу жойларда ўзга шаҳар ва мамлакатлардан сайёҳлар, савдо-тижорат аҳиллари, элчию-чопарлар вақтинчалик бошпана топишган. Қишлоқларни туташтириб турувчи йўл бўйларида работлар қуришган. Дехқонобод туманидаги Оқработ қишлоғи илгари “Охир Работ” деб аталган, кейинроқ “Оқ Работ” деб аталиб бошлаган [15:д.ё.].

Ўтмишда ҳар бир бой хонадоннинг ташқарисида меҳмонхона жойлашган. Абдулла Қодирий “Ўткан кунлар” романида марғилонлик савдогар-Мирзакарим Қутидорнинг меҳмонхонаси ҳақида: “Ҳовлининг кун чиқарида кун ботишига қараб солинган, унча махтарлик бўлмаса ҳам аммо замонасининг олдинги биноларида ҳисобланган бир айвон билан бир уйга кўз тушадир. Саҳн ва бинолар киши зотидан бўш, шунинг учун бу ҳовли оиланинг ташқари қисми-меҳмонхона эканлиги англашилур” [2:26]. Оддий хонадонлар ҳам уйининг бир хонасини алоҳида меҳмонлар учун ажратиш, шунга яраша жиҳозлаб қўйишган. Бу хона имкон қадар қулайликлар билан таъминланган [1:5].

Алоҳида меҳмонхона учун хона ажратиш имкони бўлмаган хонадонлар чиройли матолардан тикилган 3-4 кўрпача, 3-4 болишни (ёстикни) хоналаридан бирининг бир бурчагига тахлаб, устига ёпинчиқ ёпиб қўйишган, бу кўрпача ва ёстиклар фақат меҳмонлар келгандагина ишлатилган. Бир қараганда оддий кўринган бу ҳолат меҳмондўстликнинг бир исботидир.

АСОСИЙ ҚИСМ

Ўтмишда аждодларимиз меҳмон кутиш одатлари келаётган кишининг обрў-эътибори, жамиятда тутган мавқеига ёки яқинлигига қараб турлича бўлган. Кимгадир оддий чой-нон қўйилган. Меҳмонлар хурматга сазовор бўлса, қўй сўйилиб, қўни-қўшни ва яқинлар чақирилиб, зиёфат берилган. Катта амалдорлар орасида меҳмондорчилик ҳатто тўн бериш даражасигача кўтарилгани тарихдан маълум [4:141]. Шу ўринда испан элчиси Руи Гонсалес де Клавихонинг “Амир Темур Испания элчиси нигоҳида” номли асарида меҳмондорчилик ҳақида қўйидаги маълумот келтирилган: “Испан ва бошқа турли мамлакатлардан келган элчиларни ўтқазиб бўлганларидан сўнг, кўпгина қайнатилган, дамланган, қовурилган қўй гўшtidан ва қовуриб пиширилган от гўшти билан меҳмон қилишди. Бу қўй гўшtlарини тутқичли катта терида олиб келишди. Соҳибқирон гўшtdан тановул қилишни истаса, хизматкорлар терини устидаги таоми билан унинг олдига олиб боришар, чунки гўшт кўплигидан терини кўтарсалар ёрилиб, йиртилиб кетиши мумкин эди.

Соҳибқироннинг олдига йигирма кадамча қолганда хизматкорлар тўхташди ва гўштни нимталаш учун қассоблар қўлларига тери қўлқоп кийган ҳолда келишди ва тиз чўкишиб гўшtlарни нимта-нимта қилишди, бўлақларини бирма-бир мис, сопол, кумуш, тилла ва қимматбаҳо чинни идишларга солишди”.

Расм-1. От гўшtidан тайёрланган қовурма

Юқорида қай этилганидек яхши кўриб ейилган овқатлардан пиширилган от гўшти бўлиб, у отнинг бел қисмидан, суяксиз ҳолда пиширилган бу таомни тилла ва кумуш

идишларга қўй гўшти билан ёнма-ён солишди, яна ёнига муштдай келадиган пиширилган от жигари ҳамда қўй каллаларидан солишди. Шунга ўхшатиб тайёрланган бошқа таомларни ҳам ёнма-ён қўйишди. Кейин хизматкорлар идишларида шу таомнинг шўрвасини олиб келишиб, ҳалиги гўшлар устидан қўйиб, таомларнинг устига тўрттадан ёпилган нонлардан қўйиб, иккита ва учтадан бўлишиб таомларни Соҳибқироннинг ва меҳмонларнинг олдига олиб боришди. Соҳибқирон ҳурмат юзасидан олдидаги таомлардан икки хилини элчиларнинг олдига олиб қўйдирди. Шу гўшни қўйиши биланоқ, унисини олишиб, яна бошқа гўшни олиб келиб қўшди. Биринчи қўйилган гўшт одат бўйича меҳмон ўзи билан олиб кетиши учун қўйилар, лекин қўплигидан уни кўтариб кетишнинг ўзи бўлмас эди. Агарда элчиларнинг олдига қўйилган гўшларни олиб кетишнинг иложи бўлганда эди, улар учун бу ярим йилгача етар эди.

Қовурилган ва пиширилган қўй гўштини олиб ўрнига димлаб пиширилган қўй гўшти ва ҳар хил таомлар билан меҳмон қилиб, сўнгра ширин-шакар ҳол мевалардан-олма, узум, шафтоли, тарвуз, қовун кейин олтин ва кумуш кўзаларда қанд солинган от сути олиб келишди. Айтишларича, жуда ширин, мазали бу ичимлик асосан ёзнинг иссиқ кунларида кўпроқ ичилар экан... Элчилар қабул қилинган боғнинг номи “Дилкушо” эди” [5:118-120].

Оддий халқ одатлари бўйича меҳмон уйга таклиф этилиб, кўрпачалар тўшалиб, ёстиклар қўйилиб ўтиришга таклиф этилади. Ўртага дастурхон ёзилиб, унга бисотида бор ноз-неъматлар, турли таомлар қўйилади. Ҳар бир миллатнинг ўзига хос меҳмон кутиш одатлари бор, бир миллатнинг меҳмон кутиши бошқаларникига ўхшамаслиги мумкин, шунингдек бир туман аҳолисининг меҳмондорчилиги иккинчи туман аҳолисиникига, ҳатто бир қишлоқ аҳолисининг меҳмондорчилиги, иккинчи қишлоқ аҳолисиникига ўхшамаслиги мумкин.

**Расм-2. Маҳаллий аҳоли томонидан кўп истеъмол қилинадиган анъанавий таом
“Картoshкали қовурдоқ”**

Карим Маҳмудов “Меҳмоннома” номли асарида шундай ёзади: “Хурматли кексалар билан суҳбатда шу нарса аниқландики, қадим замонлардан буён меҳмонни самарқандликлар худди нон-насиба каби ҳурмат қилар эканлар. Меҳмонга атаб, атайлаб махсус патирлар пиширилган, нонни тайёрлаганларида юзини хамирдан нақшинли кунградор қилиб безатганлар. Ҳатто баъзан ноннинг юзига шеърӣ мисралар ва азиз меҳмонларнинг номлари битилган. Меҳмонлар кетар пайтида баёт битилган, чиройли безатилган нонларни уларнинг қўлига тутқазिशган. Ушбу нонларни меҳмонлар эҳтиёт қилиб мисоли бир санъат асари каби ўз уйларининг деворларига осиб қўйганлар. Яхши меҳмондорчиликдан эсдалик бўлган нон яна безак вазифасини бажариб турган” [6:8].

Икром Умаровнинг ёзишича: “Таом пишириш учун, албатта, ҳайвон ёғи, зиғир ёғи, кунжут мойи, ишлатилган. Ҳайвон ёғи қозонда эритиб олинган бўлса, кунжут, зиғир ва бошқа мойлар жувозхоналарда сиқиб олинади. Пахта мойи XX аср ўрталаридан истеъмолга киради.

Расм-3. Маҳалла кексалари ўртасида кенг ўтказиб келинадиган “Гаштак” маросими

Шунингдек, аҳоли таомномасига балиқ маҳсулотлари, олма, олча, шафтоли, зардоли каби ҳўл мевалар; қуруқ мевалардан: ёнғоқ, майиз, pista, бодом; қуритилган мевалардан: олмақоқи, ғўлин, қовунқоқи; ширинликлардан: шинни, ҳолва, шакар ва бошқалар кирган. Баҳорда пишириладиган сумалак маросим таоми эди. Овқатларга турли кўкатлар-пиёз, саримсоқ пиёз, гашнич, шивит қўшиб ейилган. Қувват бўлиши учун қишда ҳулул (наъмат) чойини ичишган. Ёз ва кузда ғамлаб қўйилган маҳсулотлар эрта баҳор келиб тугаганда тоғларда ўсиб чиқадиган турли ўсимликлар-исмалоқ, чукри, харрон, улжон истеъмол қилишган.

Олов ёқиш учун чақмоқтошдан фойдаланганлар. Кейинчалик XX аср бошларидан гугурт ишлатила бошланди. Аммо бу даврда гугурт қиммат ва камёб эди. Шунинг учун овулдаги бирор уйда ўт ёқилса, қўшнилар бу жойда эшак тезагини дудлатиб олиб хонадонига олов келтиришган.

Одатга кўра, бир кунда уч маҳал овқатланилган. Тановулдан кейин қўл яхшилаб ювилган. Ҳамма ерга тўшалган дастурхон атрофида ўтирган. Тайёрланган таомни оила аъзолари тўлиқ жам бўлганда еганлар. Овқатни биринчи бўлиб ёши улўғ киши... Бисмиллоҳи раҳмони раҳим” сўзлари билан бошлаб берган. Қуюқ овқат қўлда, суюқ овқат қошиқда

истеъмол қилинган. Шўрва нон тўғраб ейилган. Овқатланиб бўлинганда катта ёшдаги киши дастурхонга дуо қилади. Шундан сўнг дастурхон йиғиб олинади.

Уйга меҳмон келганда дастурхонга жуфт нон қўйилади. Нонни сотиб олиш (одат) бўлмаган. Бинобарин, ўрганилаётган ҳудудда нон сотиладиган дўкон ҳам йўқ эди. Оилада нон тугаган бўлса ёки шу куни нон пишира олмаган тақдирда, кўни-кўшнидан бир-иккита нон олиб турганлар ва у эрта индин қайтариб берилган. Шунингдек, элда мавжуд удумга кўра, кимда-ким нон ёпса албатта кўшнига бир дона нон чиқарган. Нон узилаётган вақтда бирор киши тасодифан тандир ёнидан ўтиб қолса, таомилга кўра, иссиқ нондан бир ушатим унга узатилиб, меҳмон қилинган.

Қишлоққа четдан бирор киши келган тақдирда, меҳмон қўнган хонадонга энг яқин қариндошлар сут ичига сариёғ ва қаймоқ қўшиб эритганлар. Қолган қўшнилар уйда қандай таоми бўлса, ўшани олиб боришган. Элда камбағалчилик ҳали кўпроқ даврларда меҳмон кетган бўлса, ортиб қолган овқат (таом) эгасига қайтарилган.

Овулга эшон келганда барча хонадонлар уни меҳмон қилишга ҳаракат қилишган. Одатда қавм пирлари муайян хонадонларга жойлаштирилар, ҳар бир уй бошлиғи ўзининг энг яхши таомини эшон қўнган уйга олиб борар эди. Аҳолининг энг яхши таомига буламик, ширбиринч, қаймоқ кирган, иқтисодий бақувват хонадонлар эшонларга мол сўйганлар. Қадрдон дўстлар келганда катта иззат билан меҳмон қилишган. Иложи етганлар дўст ҳурматига мол сўйиб, барча қариндош, қўшнилари ҳам чақириб берилган. Умум, овулда (қишлоқда) бирон киши мол сўйганда, бутун овулдошлари чақириб меҳмон қилинарди.

Келган меҳмон уйининг тўрида, мезбон унинг қаршисида ўтирган. Катта ёшли одам, хоҳ меҳмон-хоҳ мезбон бўлсин, биринчи бўлиб ҳол-аҳвол сўрашни бошлаган. Жийда ёки беҳи баргидан чой дамланган. Мезбон чойнакдаги чойни уч марта қайтарган. Биринчи пиёлани ўзига олади, кейин меҳмонларнинг ёшига қараб навбати билан чой узатилади. Камбағал оилаларда пиёла кам бўлгани учун битта пиёла навбати билан айлантирилган. Овқат ҳам шундай ейилган бир товоққа бир қошиқ қўйилиб, навбати билан шўрва (қайнатма шўрва, лочира шўрва) ичилган. Палов ва бошқа қуюқ овқатлар эса, қўл билан ейилган” [7:164-165]. Мамлакатимиз шаҳарлари ва қишлоқлари аҳолиси келган меҳмонни таомларимизнинг султони палов билан меҳмон қилган, меҳмон шошиб турган бўлсаям битта ош (палов) емасдан кетмайсиз деб туриб олган, ҳозир ҳам шундай иззатли меҳмонни битта ош едирмасдан уйдан чиқармайдилар.

Расм-4. Ток ишкоми тагида ўтказиладиган анъанавий меҳмондорчилик

Дашт қишлоқлар аҳолиси иззатли меҳмонни “жонлиқ” сўймасдан уйдан чиқармайди. Бу меҳмоннинг мавқеига қараб қўй, эчки, қўзи, улоқ ҳеч бўлмаганда хўроз бўлиши мумкин. Хўроз бўлсаям уни ош қилиб (палов) остига бостиришган. Ўтроқ ва ярим ўтроқ аҳоли меҳмондорчилигининг бундай фарқланишининг ўзига хос сабаблари бўлган. Шаҳар аҳолисининг нари борса 4-5 сотих ҳовлиси бўлган. Чорва боқишга, чорвани озуқа билан таъминлашга имкони бўлмаган. Тўғри, бозорларда махсус беда, сомон бозорлари бўлган, шуни ҳисобидан, бой хонадонлар уйларида юз-икки юз ва мингдан ортиқ майда мол асраган, лекин беданинг бови палон сўм, сомоннинг қанори пистон сўм бўлган. 1950 йилларда ҳам Қаршида сомон бозори бўлгани, дашт қишлоқлари аҳолиси эшакларда, қанорларда сомон олиб, келиб сотганлиги ва ҳатто ҳозир ҳам Ерқўрғонда хашак бозори бор [15:д.ё.]. Бундан ташқари шаҳарларда, катта қишлоқларда қассобхоналар бўлиб, қассоблар гўшти бозорлардаги махсус гўшт расталарида ёки уйларидаги ўз гўшт дўконларида сотишган [15:д.ё.].

Масалан, қассоблар ҳақида ўтроқ аҳоли масканларида (шаҳарлар, катта қишлоқлар) қассоблар сулоласининг борлиги, қассобхоналар, гўшт дўконларининг бўлиши, бу ўринда Исо Жабборовга мурожаат қиламиз: “Мол сўйиш, гўшт билан махсус кишилар-қассоблар шуғулланган. Ўзбекларда “Чумчуқ сўйса ҳам қассоб сўйсин”, деган мақол бежиз айтилмаган. Озиқ-овқат касбидаги хунармандлар ичида энг кўпи, ҳам қассоблар бўлган. Қассобларнинг дўконлари барча катта-кичик бозорларнинг махсус дасталарида, ҳар бир қишлоқ ва маҳаллаларда харидорларга яқин ерларда жойлашган” [3:161-162].

И.Умаровнинг ёзишича: “Деярли барча эркак мол сўйган. Қўйни сўйиш учун ерда чуқурча қазилиб, устига хас ёки майда шабба тўшалган. Сўйишда гулванд пичок ишлатилган” [7:164]. И.Жабборовнинг қайд этишича: “Қадимги чорвадор ўзбекларда меҳмон келганда, қўй сўйилса дастлаб унга гўшт, жигар ўпка, буйракларидан озроқ ёғда (жизға билан, яъни думба билан) ковуриб берадилар. Кейин шўрва осилиб, гушти айрим лаганда дастурхонга тортилади. Жанубий Ўзбекистонда дашти қипчоқ ўзбекларининг бир қисмида ҳозиргача меҳмонга қўйнинг калласи, оёқ ва ичак-чавоқларини пишириб олдиға қўядилар [3:163]. Мабода уйга келган меҳмоннинг олдиға қўйнинг калласи пишириб тортилмаса мезбон меҳмонни эски гўшт билан меҳмон қилган, яъни ҳурматини жойиға қўймаган деб ҳисобланган [8:109].

Бугунги кунгача ҳам халқимиз меҳмондорчилигида қадимий анъаналар маълум даражада сақланиб келинаётганлиги, бу эса ҳудудларда ўзиға хос этник ва локал хусусиятлар мавжуд эканлигини кўрсатади.

Шу билан бирга ўтган давр ичида мамлакатимизда, жумладан ўрганилаётган ҳудудда кечган, сиёсий-иқтисодий, ижтимоий жараёнлар моддий ва маънавий маданиятимизнинг турли жабҳаларида таъсири бўлганидек, меҳмонновозлигимизға ҳам ўз таъсирини кўрсатмасдан қолмади.

Бу трансформацион жараёнлар, айниқса, Советлар бошқаруви йилларида таъсирли кечди, яъни кўплаб миллий кадриятларимизға оид меҳмон кутиш одоби, меҳмондорчилик ва дастурхонни безатиш билан боғлиқ бўлган анъаналаримиз нутила бошланган эди. Маълумки ўрганилаётган ҳудуд қадимдан Буюк Ипак йўли чорраҳасида жойлашганлиги, минтақанинг иқтисодий ҳаётиғагина таъсир этиб қолмасдан, балки халқимизнинг қадимдан меҳмондўст, меҳр-оқибатли, ўзгаларға хушмуомала бўлишиға ҳам олиб келган. Савдо йўллари бўйича қанчадан-қанча работлар, карвонсаройлар мавжуд бўлган. Карвонсаройлар нафақат савдо йўллари бўйида, балки йирик қишлоқ ва шаҳарларда ҳам қурила бошлаган. Уларнинг сони йилдан-йилға ортиб борган. Карвонсаройлар сони савдо-сотикнинг ривожини билан боғлиқ бўлиб, Ўрта Осиёда Бухоро амирлиги алоҳида мавқеға эға эди. XIX асрнинг 60-йилларида Деновда 5 та, Шерободда 3 та, Бойсунда 2 та, Китобда 3 та, Шаҳрисабзда 7 та карвонсарой мавжуд бўлган бўлса, XX аср бошларига келиб биргина Шаҳрисабзда улар сони 4 бараварға кўпайиб 28 таға етди [9:52].

Бухоро амирлигининг йирик савдо маркази саналмиш Бухоро шаҳрида карвонсаройлар сони тўғрисидаги маълумотлар турли манбаларда турлича қайд этилади. Ф.Ефремов Бухоро шаҳри Чорсусида 4 та пишган ғиштдан қурилган карвонсаройлар бўлганини қайд этади [10:26]. Н. Хаников савдо-сотик муносабатларининг ўсиши натижасида карвонсаройлар сони ошиб борганини айтиб ўтади [11:88]. XX аср бошларига келиб, карвонсаройлар сони 60 дан

ортиб кетгани, М.С.Юсупов маълумотларига қараганда, улар сони 70 дан ортиқ бўлган. Уларнинг айримларига қисқача маълумот ҳам бериб ўтган. Жумладан, Саройи жаннат макони, Саройи домулла Шер, саройи Ҳаким-ойим, Саройи-Хўжакалон, саройи Қушбеги ва бошқалар [9:54-57].

Шунингдек, Бухоро амири Саййид Олимхоннинг ўзига қарашли юздан ортиқ карвон саройлари бор эди [12:327]. Шуниси аҳамиятлики, бу даврда ҳар қайси карвонсарой ўша жойдаги савдогарларнинг қаердан эканлигини билдирувчи номлар билан аталганки, буни биз руслар карвонсаройи, ҳиндулар канвонсаройи деб аталганидан ва ҳар бир миллат ўз карвонсаройига эга бўлиб, ҳар бир карвонсаройда 1500-2000 тагача туя сиғиши, улгуржи савдо шу ерда амалга оширилиши, олиб келинган товарлардан бож ва закот ҳам шу ерда олинган [13:87].

Агарда юртимизнинг бугунги кундаги имкониятларини ҳисобга олган ҳолда сайёҳларни қабул қилиш учун яратилаётган шароитларни биргина Қашқадарё вилояти мисолида олиб қарасак, Қарши шаҳрида 21 та, Шаҳрисабз шаҳрида 2 та, Косон туманида 2 та, Муборак туманида 2 та ва Миришкор туманида 1 та меҳмонхона жойлашган. Бундан ташқари вилоятда 10 та сайёҳлик фирмалари фаолиятда бўлиб, туризм мавсумини ажойиб ўтказишмоқда [14:107].

ХУЛОСА

Ўрганилаётган даврда минтақа аҳолиси ҳаётида содир бўлган тарихий жараёнлар, ижтимоий-иқтисодий, маданий соҳаларда рўй берган ўзгаришлар, уларнинг моддий маданиятида тайёрланган таомлар муҳим ўрин тутган. Жанубий Ўзбекистон аҳолиси таомлари, пазандачилиги ва меҳмонновозлик маданияти минг йиллар давомида шакллланган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Қувонова Ф. Меҳмон кутиш санъати .Т.: “Янги аср авлоди”, 2007.
2. Қодирий А. Ўтган кунлар. –Т.: “Nilol media”, 2019.–Б.26.
3. Жабборов И. Ўзбеклар: турмуш тарзи ва маданияти. –Т.: “Ўқитувчи”, 2003; Жабборов И. Ўзбек халқи этнографияси. –Т.: “Ўқитувчи”, 1994.
4. Усмон Ҳосил. (Қорабоев). Одатнома. –Т., “O'zbekiston”, НМИУ, 2016.
5. Руи Гонсалес де Клавихо. Амир Темур Испания элчиси нигоҳида. –Т., “Zamin nashr”, 2019.
6. Маҳмудов К. Меҳмоннома. –Т., “Ёш гвардия”, 1989.
7. Умаров И. ва бошқалар. Сурхон воҳасида этник тарих ва этномаданий жараёнлар (Хатакилар уруғи мисолида). –Т.: “Ўзбекистон миллий кутубхонаси”, 2014.
8. Ўзбекистон ҳудудида анъанавий этнослараро жараёнлар (XIX аср охири XX аср бошлари).–Т.:“Янги нашр”, 2011.

9. Сухарева О. Бухара (XIX-начало XX в.). –М.: “Наука”, 1966.
10. Ефремов Ф. Десятилетнее странствование. –М.: “Наука”, 1950.
11. Ханьков Н.В. Описание Бухарского ханства. –СПб.: Б.И., 1843.
12. Березиков Е. Красная Бухара. Книга вторая. Последний эмир.–Т.: “Литература и искусства”, 1988.
13. Костенко А.Д. Путешествие в Бухару русской миссией в 1870 г. СПб., 1871.
14. Ўзбекистон Республикаси худудларининг ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг комплекс ўрганиш натижалари бўйича йўғма таҳлилий материал.–Т.: “Sano-standart”–2017.
15. Дала ёзувлари, 2018, 2019, 2020 йиллар.